

Onko enkeleillä tunteet?

Synti, apatia ja emootiot *de civitate dei*-teoksessa

Suomen teologinen instituutti

22.10.2003

Timo Nisula

Tertullianus tekee *de anima* –teoksessa seuraavanlaisen johtopäätöksen:

anim. 16, 2: a diabolo immissio delicti, irrationale autem omne delictum; igitur a diabolo irrationale, a quo et delictum, extraneum a deo, a quo est irrationale alienum.

Paholainen houkuttaa syntiin. Kaikki synti on irrationaalista. Siis paholaisesta on peräisin irrationaalisuus, koska hänestä on synti, joka on vierasta Jumalalle. Jumalalle taas kaikki irrationaalinen on vierasta.

Tertullianus näyttää siis selvästi samastavan synnin ja irrationaalisuuden. Mutta onko Paholainen itse asiassa irrationaalinen tai tyhmä (mikäli tyhmyys on aina irrationaalista)? Onko synti aina järjetöntä? Entä onko kaikki rationaalinen Jumalan tahdon mukaista? Luterilaisessa opetuksessa järki ja rationaalisuus ovat kaksijakoisia arvoja: yhtäältä järki on Jumalan luoma väline rakentaa yhteiskuntaa ja elää sivistyneesti, toisaalta juuri järki oli Lutherille Jumalan sanan päävihollinen. Järki on lihan kypsän hedelmä, jota ei tule uskossa kuunnella, väittää Luther Erasmuksellekin. Pinnalta katsoen siis varsin teoreettiselta ja kaukaiselta tuntuva kysymys enkelien rationaalisuudesta ja sielunliikkeistä kasvaa fundamenteista, peruskivistä.

Tertullianus ei jatka syllogismiaan pidemmälle. Enemmän vastauksia löytyykin toiselta afrikkalaiselta, Augustinukselta (354–430), joka käsittelee laajasti kysymystä enkeleistä, rationaalisuudesta ja synnistä teoksessaan 'Jumalan valtio' (*de civitate dei*). Esitelmäni rakentuu seuraavasti:

1. Johdannoksi: antropologisia perusoletuksia sielun rakenteesta ja liikkeistä
2. Tyhmät pirut ja apaattiset enkelit. Miten rationaalisuuden ihanne jäsentää Augustinuksen enkelioppia?
3. Viekas perkele ja palvelevat henget. Miten ylpeys-rakkaus –teema jäsentää enkelioppia?

1. Johdannoksi: antropologisia perusoletuksia

De civitate dei on ensyklopedinen teos. Augustinus valjastaa historian (Sallustius), runouden (Vergilius) ja filosofian (Cicero, Platon, Plotinos) kristillisen ajattelunsa käyttöön. Augustinus on materiaalinsa suhteen myös kriittinen: esimerkiksi opetukset sielun ainaisuudesta, ruumiin ('body') instrumentaalisuudesta ja ala-arvoisuudesta hylätään, koska ne ovat Augustinuksen mielestä vastoin Jumalan ilmoitusta.

Kirjoissa 9-14 Augustinus kuitenkin seuraa perinteistä filosofisen psykologian opetusta ihmisen sielusta ja sen liikkeistä eli emootioista (*civ. 9, 4 Koskenniemi: 'tunnetila, 'häiriöttila', 'mielenliikutus'; perturbatio, affectio, affectus*). Augustinus yrittää kuvata platonistisen ja stoalaisen perinteen asiassa niin yhteneväksi, että erimielisyydet emootioiden laadusta ovat itse asiassa kiistelyä 'enemmän sanoista kuin asiasta'. Olivatpa Augustinuksen yhtenäistämistarkoituksen

motiivit mitkä hyvänsä, itse asian suhteen civ. 9, 4 kuvaus on väärä: stoalaisen ja platonistisen emootioteorian välillä oli todellisia, yhteensovittamattomia eroja.¹

Niin tai näin, filosofisen psykologian myötä kaksi seikkaa on Augustinukselle selvillä:

1. Emootiot (halu/himo, mielihyvä, pelko, suru/tuska) ovat ei-toivottuja hyvän elämän kannalta. Ne ovat irrationaalisia, häiritseviä sielunliikkeitä, jotka estävät tai sekoittavat ihmisen intellektin ja Jumalan välistä suhdetta. Yleisesti ottaen näiden emootioiden takana on ihmisen Jumalasta langennut halu käyttää kaikkea luotua ja aistittavissa olevaa omaksi hyväkseen ja itsensä korottamiseen. Parhaimmillaankin, kristityn sielussa, niiden tehtävä on torjua muita, vahingollisia emootioita, niin että sielu 'ohjautuu vanhurskauden palvelukseen'. Normatiivisessa ideaalitulassa (vrt. Stoan Viisas) emootioita tai niihin johtavia impulsseja ja mielikuvia ei ole. Tällaista tilaa sanotaan *apatheiksi*.

2. Ihmisen sielu ei ole homogeeninen kokonaisuus. Platonistinen perinne puhui 'sielun osista'. Kokoonpanoon kuuluu rationaalinen intellekti eli ratio (korkein osa), energinen aggressio (*ira*, thymikon) ja nautintoa tavoitteleva haluava osa (*concupiscibilis*, epithymetikon). Ylemmän sielunosan tulee hallita kahta alemmaa ja niiden ehdotuksia (*suggestio*), jotka langenneessa maailmassa ovat syntiä ja houkuttavat syntiin. Toisinaan Augustinus näyttää ajattelevan, että ylempi sielunosa on synnynnäisesti 'puhtaampi' kuin alemmat; korkeintaan sitä vaivaa tietämättömyys (*ignorantia*) tai erhe (*error*).

2. Tyhmät pirut ja apaattiset enkelit

Ihmisestä ja tämän emootioista puhuessaan Augustinus voi vedota jokapäiväiseen kokemukseen. Demonien ja enkelien kohdalla tilanne on toinen – etenkin kun on otettava kriittisesti kantaa pakanallisten kirjailijoiden suojelehenkiteksteihin (*daimones*); näillehän jumalten ja ihmisten välisessä ilmatilassa risteilee joukko välittäviä henkiolentoja, joita Augustinus kutsuu monimielisesti juuri *daemoneiksi*, Raamatun riivaajiksi.

Jos niissä nyt on hyvettä ja viisautta, se asuu niiden hengessä, sielun ylemmässä osassa (*mens eorum, id est pars animi superior*), joka tekee ne järjelliseksi. Sen pitäisi hallita sielun alempien osien sekavia intohimoja ohjaamalla ja säätelemällä niitä. Kuitenkin juuri niiden mieli ajalehtii häiriötilojen vellovalla ulapalla, niin kuin tuo platonilainen [Apuleius] sanoo.² (JV 9, 6, s. 511, ks. myös JV 9, 3)

Demoneissa alun perin hyväksi luotu sielu on kääntynyt nurin niskoin. Rationaalinen osa (*mens*) on siinä määrin alempien sielunosien tuottamien emootioiden (*passionibus libidinum, formidinum irarum*) sekoittama, että sen voidaan sanoa olevan täysin irrationaalisten sielunliikkeiden vallassa, ja niille alistettu (*subiecta, subiugata et oppressa*). *Ratiosta* on tullut täydellisesti perverssien halujen instrumentti. Sen vuoksi demonit eivät ole vapaita eivätkä kykene olemaan osallisia viisaudesta (*compos sapientiae*).

Demonit ovat siis täydellinen irvikuva oikein toimivasta sielusta. Ne eivät vain satunnaisesti suostu yksittäisiin synnillisiin impulsseihin, vaan koko niiden toimintaa ja 'etiikkaa' ohjaavat sielun alemmissa osissa kaiken aikaa riehuvat passiot. Tässä suhteessa ne ovat paljon huonommassa asemassa kuin ihmiset (JV 9, 9, s.516), joiden intellektin 'linnake' sentään yrittää jatkuvasti torjua alempien sielunosien mobilisoimat rynnäköt. Demoneilla tuo linnake on lopullisesti vallattu. Koristaakseen nurinkurista karikatyyriään näistä tyhmistä piruista Augustinus pilkkaa niiden

¹ Brachtendorf 1997, 'Cicero and Augustine on the passions' (*REA* 43. 289-308). Sorabji 2000, *Emotion and Peace of Mind. From Stoic Agitation to Christian Temptation*. Oxford: Oxford University Press.

² civ. 9, 4: ipsa igitur mens eorum, id est pars animi superior, qua rationales sunt, in qua virtus et sapientia, si ulla eis esset, passionibus turbulentis inferiorum animi partium regendis moderandisque dominaretur, - ipsa, inquam, mens eorum, sicut iste Platonicus confitetur, salo perturbationum fluctuat.

olemusta vielä jatkossakin: ei vain niiden sielu, vaan niiden koko ruumis-sielu kompositio on lankeemuksessa heittänyt häränpyllyä, niin että ruumiiltaan ne ovat ihmistä korkeammalla ('jumalallisia'), sielultaan taas ihmistä alempia.

Hulluusko vai rangaistus on pannut nuo väärät ja petolliset välittäjät riippumaan pää alaspäin?³

Kun sitten tarkastellaan niitä enkeleitä, jotka aikojen alussa pysyivät Jumalan yhteydessä niin, että heidät konfirmoitiin, tilanne näyttää täysin toiselta. Hyvien enkelien toiminta on kylmän viileää, täydellisen rationaalista ja vailla minkäänlaisia emotioita.

He rankaisevat vihaa tuntematta niitä, jotka he saavat Jumalan iankaikkisen lain perusteella rangaistaviksi. He tulevat onnettomien avuksi, ilman että heidän sydämessään liikahtaa sääli. Milloin heidän rakkautensa kohteena olevat ovat vaarassa, he auttavat heitä pelkoa tuntematta.⁴

Enkelit ovat Augustinuksen psykologiassa täydellisen *apatheian* ihannekuvia. Kaikki niiden pyrkimykset ovat täydellisen rationaalisia, sillä kaikilla hyvillä enkeleillä on lakkaamaton suora katsekontakti Jumalaan, kaiken rationaalisen viisauden lähteeseen.⁵ On huomattava, että Augustinuksen värikkäässä kielessä enkelien rationaalisesta rakkaudesta käytetään 'kuumaa' emotionaalista sanastoa.

He tuntevat pyhää rakkauden hehkua tätä aineetonta ja lisäksi muuttumatonta, sanomatonta kauneutta kohtaan. Sen rinnalla he pitävät halpana kaikkea, mikä on sen alapuolella eikä ole tätä kauneutta, jopa itseänsäkin...Hän saavat nauttia vääjäämättömästi osallisuudesta Jumalaan ja hänen katselemisestaan.⁶

Kun hyvät enkelit tuntuvat Augustinuksen maailmassa ainaisilta, staattisilta ja lempeää valoa säteileviltä olennoilta, langenneet enkelit ovat pimeissä syvyyksissä teutarovia savuavia ja liekehtiviä hirviöitä.

Kuvatessaan 11. kirjassa kahden enkelijoukkueen (*societates*) eroja, Augustinus kirjoittaa:

[Hyvien enkelien joukko] on valoisassa hurskaudessaan tyyni, [langenneet riivaajat] taas heittelehtivät sakeissa haluissaan. Jumalan käskystä enkelit antavat lempeästi apuaan ja kostavat oikeamielisesti, riivaajat taas roihuavat alistamisen ja vahingoittamisen himoa, oman ylpeytensä ohjaamina.⁷

Voisiko näitä kahta enkelien seuruetta kuvata filosofisen psykologian tuottamiksi kristillisen kilvoittelun kannustimiksi? Tultuaan taivaaseen täydellistynyt (*perfectus*) ja Jumalan osallisuuteen ikuisesti takaisin päässyt kristitty perii langenneiden enkelien jättämät paikat. Kuten hyvät enkelit, kristitytkin konfirmoidaan taivaassa niin, että toinen lankeemus ei ole enää mahdollinen (civ. 22, 30). Toisaalta taas epäuskoiset saavat osakseen saman tulen helvetissä kuin riivaajatkin (civ. 21, 10). Helvetissä Augustinuksen mukaan päällimmäinen tunne on ahdistus ja tuska. Taivaassa ihmiset taas elävät vailla emotioita: rationaalista mieltä vastaan kamppailevia himoja tai pelkoja ei ole.

Lyhyesti sanottuna tosi uskontomme käskää meitä luopumaan vimmastumisesta, kiihtymyksestä ja kaikista mielen kuohuista ja myrskyistä (*omnes turbelas et tempestates animi*), joiden vallassa pahat henget, niin kuin Apuleius väittää, häilyvät ja riehuvat.⁸

Yksi Augustinukselle tärkeistä ihmisenä olemisen ihanteista – rationaalisuus – on siis muokannut enkelivaltojen kuvaa voimakkaasti. Hyvät enkelit ovat tasapainoisia ja järkeviä. Pahat enkelit ovat viettiensä vangitsemia irrationaalisuuden ilmikuvia. Hyvät enkelit ovat kuin P.G Wodehousen

³ civ. 9, 9: *quaenam tandem istos mediatores falsos atque fallaces quasi capite deorsum nequitia vel poena suspendit.*

⁴ civ. 9, 5: *sancti vero angeli et sine ira puniant, quos accipiunt aeterna Dei lege puniendos, et miseris sine miseriae compassione subveniant, et periclitantibus eis quos diligunt, sine timore opitulentur.*

⁵ civ. 9, 22. Augustinus ajattelee näin jo varhaisessa vaiheessa, ks. *quaest. Simpl. 2, 6: nam quomodo deus haec agat ubique praesens et ubique totus ac semper praesens, et quomodo eius simplicem et incommutabilem aeternam que veritatem consulant sancti angeli omnes que ab eodem creati sublimes et mundissimi spiritus, atque id quod in eo sempiternae iustum uident pro congruentia rerum inferiorum temporaliter peragant.*

⁶ civ. 9, 22.

⁷ civ. 11, 33: *illam luminosa pietate tranquillam, istam tenebrosis cupiditatibus turbulentam; illam dei nutu clementer subuenientem, iuste ulciscientem, istam suo fastu subdendi et nocendi libidine exaestuantem.*

⁸ civ. 8, 17: *postremo omnem motum cordis et salum mentis omnesque turbelas et tempestates animi, quibus daemones aestuare atque fluctuare asserit, nos vera religio deponere iubet.*

Jeeves-hovimestareita. Pahat enkelit ovat kuin J.R.R. Tolkienin ahneet kivipeikot, joilta menee kokonainen yö sen päättämiseen, keitetäänkö saalisolennot vai paistetaanko ne.

3. Viekas perkele ja palvelevat henget

Augustinuksen enkelioppia ei kuitenkaan jäsenä vain edellä kuvattu ”psykologinen” näkemys. Langenneet enkelit eivät ole vain uskomattoman lyhytnäköisiä himo-olentoja, eivätkä hyvät enkelit vain kirkkaan järjen kiteytyimiä.

On myös tekstijaksoja, joissa perkele piirtyy ennenkaikkea kunnianhimoisena, korkeita, pitkäjänteisiä tavoitteita asettavana ja viekkaana olentona. Hieman aiemmassa laajassa Genesis-kommentaarissaan Augustinus tulkitsee Saatanan ja käärmeen olemusta.

’Käärme oli älykkäin kaikista maan eläimistä, jotka Jumala oli tehnyt’. Älykkäintä (tai ’viisainta’ niin kuin monissa latinalaisissa käänöksissä) käytetään tässä sanan vertauskuvallisessa (*translato verbo*) eikä kirjaimellisessa merkityksessä. ’Viisaushan’ ymmärretään yleensä hyväksi, Jumalan tai enkelien tai järjellisen sielun viisaudeksi. Sanommehan mehiläisiä tai muurahaisiakin viisaiksi koska niiden teot tavallaan jäljittelevät viisautta. Tosin tätä käärmettä ei voikaan kutsua viisaaksi oman irrationaalisen [eläin]sielunsa kannalta, vaan vieraan hengen, Saatanan vuoksi. Vaikka langenneet enkelit onkin heitetty alas ylhäisiltä istuimiltaan ylpeytensä ja kieroutuneisuutensa tähden, ne ovat kuitenkin luonnoltaan kaikkia eläimiä mahtavampia.⁹

Vaikka Augustinus onkin kitsas kutsumaan Saatanaa varsinaisesti viisaaksi (*sapiens*), hän tunnustaa, että Saatana on viekas (*astutus*). Teoksessa seuraa pitkä selitys Saatanan lankeemuksesta, joka johtui ennen kaikkea hänen ylpeydestään (*superbia*), ja siitä seuranneesta kateudesta Jumalan luomistyötä (ihmistä) kohtaan.¹⁰

Pahojen enkelien kognitiivisiin kykyihin palataan ’Jumalan valtiossa’ (civ. 9, 20-22). Augustinuksen demonit näyttäytyvät nyt vanhoina, kokeneina ja ihmisiä älykkäämpinä henkiolentoina, joiden tiedon laatu ja määrä tosin jää hyvien enkelien tiedon varjoon.

Henkiolentoja nimitetään nimellä *daimones* järkevyyden ja tiedon (*scientia*) perusteella. Apostoli sanoo kuitenkin Pyhässä Hengessä: ’Tieto paisuttaa, mutta rakkaus rakentaa’. Jos tämä ymmärretään oikein, se tarkoittaa juuri sitä, että viisaudesta on hyötyä silloin, kun siihen liittyy rakkaus. Rakkaudesta se paisuttaa eli ohjaa röyhkeyteen (*superbia*) ja tyhjänpäiväiseen pöyhkeilyyn.

Pahoilla hengillä on siis rakkaudetonta tietoa, ja siitä syystä ne ovat paisuneita ja röyhkeitä (*tam inflati, hoc est tam superbi sunt*). Ne tietävät kyllä jumalallisen kunnioituksen ja uskonnollisen palvelun kuuluvan yksin tosi Jumalalle. Silti ne ovat kahmineet kunniaa niin paljon kuin mahdollista ja keneltä vain onnistuvat sitä saamaan...¹¹

Syvin ja suurin vika langenneen enkelin olemuksessa ei siis olekaan aina välttämättä sen irrationaalisessa intellektissä. Vika on kaiken pahan juuressa, ylpeydessä, jonka vuoksi langennut Saatana pyrki olemaan itseään suurempi, ja ahnehti jumalallista asemaa (vrt. Siir. 10.13 *initium omnis peccati superbia* ja 1. Tim. 6.10 *omnium malorum radix avaritia/cupiditas*). Jumalassa kaikki

⁹ gen ad litt. 11, 2: *serpens autem erat ibi prudentissimus quidem, sed omnium bestiarum, quae erant super terram, quas fecerat dominus deus. translato enim verbo dictum est ‘prudentissimus’ vel, sicut plures latini codices habent, ‘sapiantissimus’, non proprio, quo in bonum accipi sapientia solet vel dei vel angelorum vel animae rationalis, tamquam si sapientes apes etiam formicasque dicamus propter opera velut imitantia sapientiam. quamquam iste serpens non irrationali anima sua, sed alieno iam spiritu, id est diabolico, possit sapientissimus dici omnium bestiarum. quantumlibet enim praevaricatores angeli de supernis sedibus suae perversitatus et superbiae merito deiecti sint, natura tamen excellentiores sunt omnibus bestiis propter rationis eminentiam.*

¹⁰ Ks. esim. gen. ad litt. 11, 15: *radix omnium malorum est avaritia. hac enim et diabolus cecidit, qui utique non amavit pecuniam, sed propriam potestatem. proinde perversus sui amor privat sancta societate turgidum spiritum eumque coartat miseria iam per iniquitatem satiari cupientem.*

¹¹ civ. 9, 20.

enkelit olivat osallisia varmasta totuudesta (*certissima veritas*). Mutta kun perkele ja hänen enkelinsä ihastuivat omaan valtaansa ja heistä tuli 'oma hyvänsä' (*bonum suum sibi ipsi essent*). Samalla heidän totuutensa muuntui toissijaiseksi viekkaudeksi (*vanitatis astutia*).¹² Augustinuksen intellekti on siis ideaalitulassaan aina yhteydessä Jumalaan ja osallisena Jumalasta. Langenneessa ja turmeltuneessa tilassaan intellekti toimii vielä funktionaalisesti jollakin tavoin oikein so. luodun olemuksensa rajoissa Jumalan luomistarkoituksen suuntaamalla tavalla, mutta ei normatiivisesti, so. siihen päämäärään, johon Jumala on luotunsa tarkoittanut. Paholaisten järki siis juoksee, ja vieläpä nopeammin kuin ihmisten, mutta väärään suuntaan.

Enkelit luotiin valoksi. Heitä ei kuitenkaan luotu valoksi siten, että olisivat ja eläisivät millä tavalla tahansa, vaan heidät luotiin myös valon omiksi, jotta he eläisivät viisaasti ja autuaasti. Tästä valaistuksesta kääntyivät pois eräät enkelit, eivätkä saavuttaneet viisaan ja autuaan elämän huippua. Tuo elämä on varmasti ikuinen ja viisaudessaan vuorenvarma ikuisuudestaan. Langenneiden enkelien elämä on siis järjellistä – ja kuitenkin typerää – eivätkä ne voi luopua siitä, vaikka haluaisivatkin.¹³

Mikä sitten on oikea suunta ja päämäärä? Se voisi olla luettavissa Augustinuksen pidemmässä kuvauksessa hyvistä enkeleistä (civ. 10, 7-8, 12, 31). Hyvät enkelit eivät koskaan vaadi itselleen uskonnollista kunnioitusta tai uhreja. Hyvät enkelit eivät kadehdi ihmisille valmistettua pelastusta, vaan päinvastoin:

He toivovat, että meillä olisi kaikki samoin kuin heillä.¹⁴

Hyvät enkelit ovat Jumalan välikappaleita, instrumentteja, hänen tahtonsa ilmoittamiseksi.¹⁵ Enkelien tekemät ihmeetkin ovat vain välineellisiä:

ne edistävät yhden ainoan Jumalan palvelusta ja uskoa häneen, jonka varassa yksin on onnellinen elämä. Nämä ihmeet todella tapahtuvat niiden suorittamina tai niiden välityksellä, jotka rakastavat meitä hurskaasti ja totuudessa niin, että on uskottava itse Jumalan toimivan heissä.¹⁶

Miten siis voisi erottaa toisistaan pahan enkelin ja hyvän enkelin? Jos voidaan olettaa, että Saatanan langennut viekkaus (*astutia*) oli intellektin kyvyiltään suurempi kuin Eevan lankeamaton viisaus (*sapientia*), millainen älykkyystesti olisi syytä järjestää satunnaisesti tapaamalleen enkelille?

Augustinus kehottaa tekemään yksinkertaisen kokeen: kysy enkeliltä, ketä on palveltava ja kenelle kuuluu uskonnollinen kunnioitus (civ. 10, 16)?

Paha enkeli vastaa: Minulle! Uhraa minulle! Katso ihmeitä, joita minä teen!

Hyvä enkeli vastaa: Palvele ja tottele yksin Jumalaa. Hän on luonut taivaan ja maan. Ja mikä vielä oudompaa:

Tämä todella tahraton Jumala ei suinkaan kavahtanut koskettaa ihmistä, jonka hahmon hän oli ottanut. Hän ei liioin karttanut ihmisten kosketusta, joiden keskellä hän itse ihmisenä kulki... Hän on, niin kuin Pyhä Raamattu hänestä todistaa, 'välিমies Jumalan ja ihmisten välillä, ihminen Kristus Jeesus'.¹⁷

¹² civ. 12, 1: *angelorum bonorum et malorum inter se contrarios appetitus non naturis principiisque diuersis, cum deus omnium substantiarum bonus auctor et conditor utrosque creauerit, sed uoluntatibus et cupiditatibus extitisse dubitare fas non est, dum alii constanter in communi omnibus bono, quod ipse illis deus est atque in eius aeternitate ueritate caritate persistunt; alii sua potestate potius delectati, uelut bonum suum sibi ipsi essent, a superiore communi omnium beatifico bono ad propria defluerunt et habentes elationis fastum pro excelsissima aeternitate, uanitatis astutiam pro certissima ueritate, studia partium pro indiuidua caritate superbi fallaces inuidi effecti sunt.*

¹³ civ. 11, 11: *lux facti sunt; non tamen tantum ita creati, ut quoquo modo essent et quoquo modo viverent; sed etiam inluminati, ut sapienter beateque viverent. ab hac inluminacione aversi quidam angeli non obtinuerunt excellentiam sapientis beataeque vitae, quae procul dubio non nisi aeterna est aeternitatisque suae certa atque segura; sed rationalem vitam licet insipientem sic habent, ut eam non possint amittere, nec si velint.*

¹⁴ civ. 10, 7.

¹⁵ Vrt. R. Jenson, 'A locus de angelis', Caritas Dei (Schriften der Luther-Agricola-Gesellschaft 39). Helsinki 1997.

¹⁶ civ. 10, 12.

¹⁷ civ. 9, 17.